

“KİMSENİN YÜZÜNÜ GÖRMEDİM, [ÇOCUK] DAYIMDANDIR”: 1856’DA KONYA AKŞEHİR’DE, ERMENİ KİLİSESİ’NDE ÇÖZÜLEMEMİŞ BİR DAVA*

Talin SUCİYAN**

Kısa Özet

Bu makale, İstanbul Ermeni Patrikhanesi’nin Boğos Nubar Paşa Kütüphanesi’nde (Paris) bulunan arşivindeki bir belgeyi, 1856 yılında Konya Akşehir’den Patrikhane’ye gönderilen bir arz-ı mahzarı, içeriği, dilsel özellikleri ve bağlamıyla incelemektedir. Davada ensest, zina ve çocuk öldürme bir aradadır. Akşehir’de çözülemeyen davada İstanbul Ermeni Patrikhanesi’nden yardım istenmektedir. Belge, Ermeni Nizamnamesi’nin onaylanmasından önceki dönemde, vilayetlerde Ermeni Kilise hukukununun işleyişine ilişkin önemli veriler sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: İstanbul Ermeni Patrikhanesi, arz-ı mahzar, zina, ıskat-ı cenin (kürtaç), yeni doğanı öldürme suçu, Ermeni Harfli Türkçe, Ermeni Kilisesi hukuku, Ermeni Nizamnamesi

“I haven’t seen anyone; it [the baby] is from my uncle”: An Unresolved Case from the Armenian Church in Konya Akşehir in 1856**Abstract**

This article discusses the content, the language and the context of an *arz-ı mahzar*, a petition, written from Konya Akşehir Armenians to the Armenian Patriarchate of Istanbul in 1856. It is written in Armeno-Turkish. The document is part of the Patriarchal Archive of Istanbul, which is in Boghos Nubar Library (Paris). An unresolved court case including incest, adultery and infanticide was reported to the Patriarchate of Istanbul and the advice of Patriarch was asked. The document provides some valuable insights regarding the law-making and juridical practices in the provinces even before the ratification of the Armenian *Nizamname*.

Keywords: Armenian Patriarchate of Istanbul, petition, adultery, abortion, infanticide, Armeno-Turkish, Armenian Church Law, Armenian *Nizamname* (Constitution)

* Bu makaleyi okuyup detaylı raporlar veren Aurum’un hakemlerine teşekkür ederim. Ayrıca, beni bu makaleyi yazmaya teşvik eden Dimitri Theodoridis’e, benimle makale ile ilgili fikirlerini paylaşan Nevra Ünver Lischewski’ye, Gülhan Balsoy’a, Nazan Maksudyana da müteşekkirim.

** Ludwig-Maximilian Üniversitesi, Ortadoğu Çalışmaları Enstitüsü (Münih), t.suciy@lmu.de

Handwritten title in Armenian script at the top of the page.

1856 յոյնից 7 տիկեր

000012

Main body of handwritten Armenian text, likely a historical document or record.

34

սր զոն ԳԵՂ:	սր արտա ԳԵՂ:	սր յոստե ԳԵՂ:	սր զտարտ ԳԵՂ:	ձկոն-ն զտարտ ԳԵՂ-նի	ձկոն-ն զտարտ ԳԵՂ-նի	ձկոն-ն զտարտ ԳԵՂ-նի	ձկոն-ն զտարտ ԳԵՂ-նի
ձկոն-ն զտարտ ԳԵՂ-նի	ձկոն-ն զտարտ ԳԵՂ-նի	ձկոն-ն զտարտ ԳԵՂ-նի	ձկոն-ն զտարտ ԳԵՂ-նի	ձկոն-ն զտարտ ԳԵՂ-նի	ձկոն-ն զտարտ ԳԵՂ-նի	ձկոն-ն զտարտ ԳԵՂ-նի	ձկոն-ն զտարտ ԳԵՂ-նի
ձկոն-ն զտարտ ԳԵՂ-նի	ձկոն-ն զտարտ ԳԵՂ-նի	ձկոն-ն զտարտ ԳԵՂ-նի	ձկոն-ն զտարտ ԳԵՂ-նի	ձկոն-ն զտարտ ԳԵՂ-նի	ձկոն-ն զտարտ ԳԵՂ-նի	ձկոն-ն զտարտ ԳԵՂ-նի	ձկոն-ն զտարտ ԳԵՂ-նի

000013

Görsel 1 - BN APC/CP1/1- 005. İstanbul Patrikhanesi Arşivi, Akşehir Dosyası.

Bu makalede, İstanbul Ermeni Patrikhanesi'nin 19. yüzyıl arşivi üzerine yaptığım çalışmadan bir dilekçeyi, dilekçenin dilini, içeriğini ve bağlamını tartışacağım. Konya Akşehir'deki⁴ Ermeni cemaatinin hukuki sürecinden geçtiği anlaşılın dava konusu, sürecin yerel cemaat tarafından sonuçlanamamasından dolayı ve davacının talebi üzerine başkentteki İstanbul Patrikhanesi'ne bildirilir. Dilekçenin bir dizi özelliği var. Öncelikle, nadir bir birincil kaynak olarak, dilekçe vilayetlerdeki hukuki süreçlerin Ermeni milleti içinde işleyişine dair önemli bilgiler içeriyor. İkincisi, Ermeni harfli Türkçe bir dilekçe olmasıyla İstanbul Patrikhanesi ile iletişimin dil ve içerik açısından çeşitliliğine iyi bir örnek sunuyor. Üçüncüsü, ensest, zina ve kürtaj gibi üç çok can alıcı konunun 19. yüzyıl ortasında Akşehir'de Ermeni cemaati içinde nasıl bir yankı bulduğuna ilişkin ipuçları veren oldukça orijinal bir dava örneği.

Doçentlik çalışmam kapsamında, vilayetler ile İstanbul Ermeni Patrikhanesi arasındaki yazışmaları, davaları, Ermeni Nizamnamesi öncesi ve sonrası pratikte mevcut uygulamaları, bu uygulamaların daha geniş bir çerçevede Osmanlı bürokrasisi ve yönetim şekli açısından ne anlama geldiğini anlamaya çalışıyorum. Bu belgelerin çoğunluğunun dili Ermenicedir. Ayrıca, önemli miktarda Osmanlıca yazışma mevcuttur. Girit'in İstanbul Ermeni Patrikhanesi'nin salahiyeti altında olması hasebiyle Rumca yazışmalara da rastlamak mümkün. Bunlarla birlikte, bu belgeler arasında Ermeni harfli Türkçe belgeler de bulunmaktadır. Çok genel bir şekilde ifade etmem gerekirse, önemli manastırların bulunmadığı, nispeten küçük yerleşim yerlerinden, özellikle 1840'lı, 50'li yıllarda (yani Batı Ermenicesinin standardizasyonunun henüz başladığı dönemlerde) gönderilen dilekçelerin çoğunlukla Ermeni harfli Türkçe yazılmış olduğu dikkatimi çekti. Bu özelliğiyle Ermeni harfli Türkçe, edebiyat ve gazete yayıncılığı dışında bir resmi yazışma dili olarak karşımıza çıkmakta ve bürokrasinin çok dilli ve çok alfabeli işleyişine ilişkin daha fazla düşünmemiz gerektiğine işaret etmektedir.

Akşehir'de çözülemediğinden Ermeni milli idaresinin merkezi haline gelmekte olan İstanbul Ermeni Patrikhanesi'nden yardım istenen davada, bu dilekçe ile açığa çıkan kilit noktalar şöyle. Ortada bir zina suçu ve ensest vakası var. Bu ilişki neticesinde vücuda gelen anne karnındaki çocuk ya iskat-ı cenin (kürtaj) yoluyla ya da doğumdan hemen sonra Müslüman bir ebe yardımıyla öldürülüyor. Dayısıyla ilişkiye girdiği söylenen kadın, Ermeni kilisesinde sorgulanıyor ve bütün ısrarlara rağmen ifadesini değiştirmiyor, çocuğun dayısından olduğu hususunda diretiliyor. Neticede dava Akşehir'deki kilise yetkilileri ve cemaatin önde gelenleri tarafından çözülüyor. Konunun Müslüman hukukuna götürülmesine engel olunması gerekliliğinin altı çizilerek İstanbul'dan yardım talep ediliyor. Belge, tür olarak Osmanlı bürokrasisinin kullandığı arz-ı mahzar türündedir.⁵ Resmi bir makama, bir davanın akışının anlatıldığı ve bir talebin dile getirildiği belgenin altında 19 mühür ve 20 imza var. İlk dört damga ve isim din görevlilerine (*puhuuluuy* [kahana] *phû* şeklinde kısaltılarak yazılmış) ait, beşinci mühür *Atoragal'a* yani Ermeni Apostolik Patrikhanesi'nin bölgedeki vekiline ait.⁶ Mühürlerden dördünde "mahdesi" yani Kudüs'e giderek hacı olduklarını gösterir ibareyi görüyoruz. Dilekçe

4 Dilekçenin yazıldığı Akşehir, Ermeni Patrikhanesi'nin idari bölümlenmesinde Konya'ya bağlıdır. Bu metinde Konya geçmesi de, Arşiv'in Akşehir dosyasında Konya ile ilgili başka belgelerin de bulunması Akşehir'in Konya salahiyetinde olduğunu doğrular.

5 Arz-ı mahzar için bkz. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2003, cilt 27, s. 398-401. Ayrıca, Halil İnalçık, "Şikayet Hakkı: Arz-ı Hal ve Arz-ı Mahzarlar," *Osmanlı Araştırmaları* VII-VIII (1988): 33-54.

Bu kaynaklarda Ermenilerin de bir belge türü olarak arz-ı mahzarları kullandıklarına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ermeni Patrikhanesi'nin gerek vilayetlerle gerekse İmparatorluk idaresi ile kurduğu ilişkinin bürokrasisinin incelenmesi bu ve diğer belge türlerinin nasıl, nerelerde kullanıldığına dair daha fazla bilgi sunacaktır.

6 Sukias Somalian, *Hamarod Pararan i Haya Hankjiagan yev i Dacic / A Pocket Dictionary of the English Armenian and Turkish Languages* (Venedik: Surp Çazar Dbaran, 1843), s.13.

İstanbul Patriği'ne yazılmış. Hitapta Patrik'e Ermenice olarak, 'Artaratad Sr(a)p(a)z(a)n Hayr Hokevor" yani "adaletli kadasetli ruhsal babamız" şeklinde sesleniliyor ve ifade "kutsal ayaklarının altını öperiz, önünde saygıyla eğiliriz" şeklinde devam ediyor. Dilekçenin gönderildiği makamda oturan, dönemin patriği Patrik Hagopos Seropyan'dır (1848-1856) ve esasen dilekçenin gönderildiği Eylül ayından bir ay sonra Ekim 1856'da bu makama Kevork Keresteciyan Bolsetsi (1856-1860)⁷ geçecektir.⁸ Metnin hitap kısmı Ermenice iken, metnin devamı Ermeni harfli Türkçe olarak yazılmış. Metnin içinde fark edileceği gibi kimi yerlerde büyük harf kullanılmış. Bunlar, Havadkımıza (İnancımıza), Azkımızın (Milletimizin), Garkavorlarımızın (din görevlilerimizin), Srpazan Badriark Hayrımıza (Episkopos/Kadasetli Patrik Babamızın) gibi Ermenice kelimeler. Kelimenin kendi Ermenice olarak muhafaza edilmiş, aldıkları eklerin ise Türkçe olarak yazıldığını belirtmekte fayda var. Bu kullanım Ermeni harfli Türkçe olarak yazılmış diğer metinlerde de karşımıza çıkar.⁹ Ayrıca bazı kelimelerin yazılışı hem Osmanlıca hem de Ermenice ortografisinin birleştirildiğine işaret ediyor. Örneğin, metnin içinde "duah" olarak yazılan, "dua" kelimesinin arkasına gelen Ermeni alfabesindeki յ (hi) harfi kelimenin "a" harfi ile bitmesinden dolayı eklenmiştir. Zira Ermenice yazarken çoğunlukla geçerli olan kurala göre, ա (ayp) ile biten kelimenin arkasına յ harfi yazılır, ancak sessizdir, okunmaz. Öte yandan metnin içinde "songra" olarak Ermeni alfabesinin "g" harfi ile seslendirilen "nazal n", "sonra" kelimesinin de Osmanlıca yazım kurallarına uygun olarak Ermeni harfli Türkçe'ye uyarlanmıştır. Metinde "geo(ö)türüb" şeklinde yazılan "götürüb" kelimesinde Ermenice ortografisinin kullanılıyor olması ise Ermenice'de "ö" sesinin ancak "ł" (ë/e) ve "o" harflerinin birleşimiyle meydana gelmesiyle açıklayabiliriz.

1856'da gönderilen dilekçeye göre, Akşehir'de kız kardeşinin kızıyla zina eden, Pabuççu Hacı Yeğiya'nın oğlu, millet kâhyası Hacı Hagop, yeğenini hamile bırakmıştır. Kadının, iki kişinin refakatinde bir Müslüman (*aylazki*) ebesine gittiği/götürüldüğü ve çocuğun öldürtüldüğü bildirilmektedir. "(B)oyunda zinadan kalan çocuğu telef etdiriyorlar" ifadesi bir iskat-ı cenin olup olmadığına, yani çocuğunun doğum sırasında veya öncesinde yapılan müdahalelerle mi yoksa doğduktan sonra mı öldürüldüğüne ilişkin bir açıklık getirmiyor. Kadının kocası iki senedir Akşehir'de değilken, bu olay üzerine dönmüş ve babasıyla birlikte konuyu Akşehir'deki Ermeni Kilisesi'nin meclisine getirmiştir. Meclis, kadını ve annesini sorgulamış, üstelik sorgulamada şiddet kullanıldığını ima eden ifadelerle ("bir iki de çarpışdırırb vurduk kendisine") dilekçede yer verilmiştir. Kadının ifadesinde, dayısından hamile kaldığı yolundaki sözünden dönmemesi üzerine, kocası ve kayınpederi durumun İstanbul'a Patrikhane'ye bildirilmesini istemiştir. Davayı açan ve zinadan dolayı kendisini mağdur olarak konumlayan koca olsa da, burada göz önünde tutulması gereken bir ensest vakasının zina ile birlikte ele alınması gerekliliğidir. Dolayısıyla kadının dayısından, muhtemelen de tecavüz sonucu hamile kalmış olması, çocuğun öldürtülmesi, üstelik kadının "murdar" ilan edilmiş olması, kadın açısından defaten mağduriyet anlamına gelir. Ancak dilekçede kadının mağduriyeti ile ilgili herhangi bir ifade olmadığı gibi, dilekçenin yazılış şekli ve ortaya attığı çözüm önerileri kadını bir kez daha mağdur etmektedir.

Çocuğunun öldürülmesine razı olan ya da buna neden olan, zina ettiği söylenen kadının ismi metinde geçmiyor. Kadının annesinin, yani Hagop'un kız kardeşinin sorgulandığının altı çizilmiş, ancak ifadesinde ne söylediği metinde sunulan özete dâhil edilmemiş. Üçüncü olarak, fail konumunda olan Hagop'un

7 Mağakya Ormanyan, *Azkabadum*, 3. Cilt, Ekler: İstanbul Patrikleri Listesi (Antilias: Antilias Ermeni Katolikosluğu Matbaası, 2001), 52.

8 Ormanyan, *Azkabadum*, 3987-88.

9 Metni Türkçe harflerle yazarken, Ermeni alfabesinde kullanılan harflerin Türkçe'de olası karşılıklarını muhafaza etmeye dikkat ettim. Aynı şekilde, büyük harf, küçük harf ya da nokta virgül kullanımlarına da sadık kalmaya özen gösterdim. Bahsettiğim, Ermenice olarak muhafaza edilen ve Türkçe ekler alan kelimeleri metnin içinde italik olarak yazdım.

ifadesinin alınıp alınmadığı metinden anlayamıyoruz. Neticede, dava incelemesinin yerel beyler ve dini görevlilerin ortak kararıyla sonuçlanamaması üzerine, davacıların, kadının kocasının ve kayınpederinin isteği üzerine İstanbul Patrikhanesi'ne başvurulduğunu anlıyoruz.

Metinde kullanılan "aylazki" kelimesi Müslüman yerine geçmektedir. *Aylazki* kelime anlamıyla "başka milletten"¹⁰ anlamına gelir. Ancak kelimenin burada ve genel olarak "Müslüman" yerine kullanıldığını bağlamdan anlayabiliriz. Örneğin, "aylazki şerahatına düştüğünde" derken kast edilen, davanın "Müslüman (kadı) mahkemesinde" görülmesi ihtimalidir. Diğer bir örnekte, "gerek akher millete gerek aylazkiye kepaze olduk" derken diğer cemaatler (Akşehir'de çok sayıda Rum yaşıyordu) ve Müslümanlar şeklinde bir ayrımı gidildiği görülüyor.

Metin, meclis üyeleri ve cemaatin önde gelenleri tarafından yaz(dır)ılmış. *İşkhan ve Garkavor* diye belirtilenleri, sırası ile ağa, bey¹¹ (ayan) ve din görevlilerimiz¹² şeklinde çevirebiliriz. Kadının kocası ve kayınpederi kadını "murdar" olarak nitelemektedir. Bu kelime 1869'da Venedik'te yayımlanan bir Ermenice sözlükte otuzun üstünde kullanımı ile birlikte açıklanmış, pek çok deyimden içinde geçen, geniş bir kullanım alanına sahip. 'Kirlenmiş,' 'kutsallığı bozulmuş,' 'bozuk' anlamlarıyla¹³ dilekçeyi imzalayanlar tarafından vakanın mağduru olma ihtimali daha yüksek olan tarafa, yani kadına atfediliyor. Bununla da kalmayıp, kadının hastaneye kapatılarak böylesi durumların yeniden yaşanmasının önüne geçilebileceği iddia ediliyor. Kadının uzaklaştırılması bir yandan dilekçede fail olarak belirtilen kişinin cezasızlığını sağlıyor. Öte yandan da, "murdar" ilan edilerek ve hastaneye kapatılarak uzaklaştırma bir nevi boşanmaya zemin hazırlayacak bir uygulama olarak düşünülmüş olabilir. Zira, kilise kanunlarının boşanmaya ilişkin maddeleri ancak çok kısıtlı hallerde boşanmayı kabul etmektedir. *Ermeni Kilisesi'nde Hak/Kanun* şeklinde Türkçeleştirebileceğimiz kitabında Nerses Meliktankyan, kilise kanunlarının üç temel nedenden boşanmaya izin verdiğini belirtiyor. Fahişelik, bulaşıcı ve/veya tedavisi olmayan fiziksel ya da zihinsel hastalık, üçüncü olarak da en az yedi yıl nerede olduğu bilinmeden evden uzak olma.¹⁴ Bu davada bu üçü de olmadığından boşanmayı meşrulaştıracak bir durum olmadığını varsayabiliriz. Fakat kadını istemeyen koca ve kayınpeder, muhtemelen patriklerin ya da idari mekanizmaların aile hukukuna ilişkin kararlarda yetkilerini kullanarak hüküm yerine geçen kararlar verdiklerini düşündüklerinden,¹⁵ kadını "murdar" ilan ederek, evlilik akdini bozmanın yolunu arıyor olabilirler. Özellikle de kadın hakkında verilecek kararın "ne türlü icraya müstahak ise icra etmenize rica ederiz" denilerek Patrikhane'ye bırakılmış olması, bu davaya özel bir karar çıkartılmasının istendiğine işaret ediyor olabilir.

10 *Aylazki* için bkz. Hayr Mıgırdiç Avkeryan, Hayr Krikor Celalyan, *Artsern Pararan Haygazyan Lezvi*, Tıpkıbasımı, (Antlias, 1988) orijinali Venedik, 1865), 41. Ayrıca bkz. Hayr Manuel Vartabed Çakıçayan, *Parkirk i Parpar Hay Yev İdalagan*, (St. Lazarus, Venedik: Surp Gazar Dbaran, 1837), 78. İlk sözlükte verilen eş anlamlı kelimelerden biri 'akher millet' (diğer cemaat) şeklindedir. İkinci sözlükte ise, kelime İtalyanca karşılıkları ile birlikte, "Yahudi olmayan,...) Hristiyan olmayan, (...) Müslüman" şeklinde tanımlanmıştır. Bu metinde 'akher millet' tanımı ile *aylazkinin* ayrı ayrı kullanıldıklarını ve esasen ayrı anlamları ifade ettikleri açıktır.

11 Somalian, 172.

12 Hayr Madatya Vartabed Bedrosyan, *Nor Parkirk Hayeren - Ankliren* (Venedik: Mkhityants Dbaran, 1875), 332.

13 *Mundar* ya da *murdar* için bkz. Kerabaydzar Yetvart Hümmüzyan, *Parkirk Haşkarapare i Krapar*, (Venedik: Surp Gazar Dbaran, 1869), 377. Kelime Ermenice'de de "mndrel" olarak bulunmakta, anlamı da "murdarlamak" olarak verilmektedir. Bu şekilde bakıldığında altı kelime ve deyiş daha bulunmaktadır, a.g.e., 373.

14 Nerses Vartabed Meliktankyan, *Hayots Yegeğetsagan İravunki*, P. Kirk (İkinci Cilt) (Şuşi: Arakadib Ter Sahakyani, 1905), 270.

15 A.g.e., 271. Bununla ilgili Meliktankyan, özellikle Mıgırdiç Khrimyan'ın Katolikosluğu döneminde (1893-1907) davalardan edinilen tecrübeler sonucu boşanmayı kolaylaştıracak kararlar verildiğini yazıyor. Aynı şekilde İstanbul Patrikliği'ndeki yönetim mekanizmalarının da bu tür kararlar verebildiğine dikkat çekiyor. Bunun bu dilekçenin yazıldığı tarihte de mümkün olup olmadığını kesin olarak bilmesek de, bu örnek böyle bir ihtimalin mümkün olduğunu düşündürüyor.

Havadkımıza (Ermeni inancına) mugayir kişi, yani metinde fail olarak geçen Hacı Hagop'un ceza alacağını düşünmemizi gerektirecek bir ibare yok. Ancak dilekçenin hemen başındaki "bu kimse Azkımızın vergü akcesini derner [toplar] idi" ifadesi, geçmiş zaman kipiyle Hacı Hagop'un artık bu vergi toplama işini yapamayacağına işaret ediyor olabilir. Ermeni inancına mugayir ifadesi, aynı zamanda davanın sıradan bir zina davası olmamasıyla da ilgili olabilir. Kilise kanunları aile bağlarını erken dönemlerden itibaren yapılan düzenlemelerle çok detaylı bir biçimde tanımlamıştır. Akrabalık ilişkileri ile ilgili düzenlemeler, hangi neslin, hangi derecedeki kan bağıının evlenmeye uygun olup olmadığı detaylıca ele almıştır.¹⁶ Dayı ve yeğen arasında evlenme yasaktır. Buradan hareketle, Ermeni inancına ters olan edimin, sadece zina değil aynı zamanda da ensest olduğunu varsayabiliriz. Burada söz konusu olan evlilik olmasa da, aile içi cinsel ilişkidir, ilişkiye giren ya da zorlanan kadın yakın akrabadır ve evlidir. Kilise kanunlarında elbette ki zina da suçtur ve bu suça verilen cezalar duruma göre belli süreler cemaate girememek, bazen hayat boyu kut-sanmış ekmekten alamamak, Pazar ayinlerini kilisenin içinde katılamama türündedir.¹⁷ Bu cezaların büyük çoğunluğunda pişmanlık ve pişmanlığın gözle görünür olması öne çıkmaktadır. Bunlar hesaba katıldığında, bu davada kadının İstanbul'a gönderilip, hastaneye kapatılmasıyla ve hakkında verilecek hüküm Patrikhane'ye havale edilmiş olduğundan, konu yerelde ilelebet kapatılmış olacaktır, ayrıca kocasının da yeni bir hayat başlamasının önünün açılmak istenmesi muhtemeldir.

Davanın çözülememesinde, Müslüman ebesine gidilmiş olması ve çocuğun kürtaj yoluyla ya da doğumdan sonra öldürtülmesi önemli bir rol oynamış olmalıdır. Gülhan Balsoy'un altını çizdiği gibi, bu vakada da çocuğun gayri meşru olması ile öldürülmesi arasında doğrudan bir bağ vardır.¹⁸ Bu vaka özelinde çocuğun hukuki ve toplumsal olarak bir çerçeveye yerleştirilip meşrulaştırılması mümkün görülmediğinden öldürülmesi yoluna gidildiği anlaşılıyor.

Kadı mahkemesine taşındığında ve İslam hukukuna göre ele alındığında zina davasının çok daha fazla kişinin başını ağrıtaacağı ve muhtemelen daha ağır bir ceza ile sonuçlandırılma ihtimali yerel yetkilileri düşündürür. Fakat davacıların taleplerinin kısmen de olsa karşılanabilmesi için kadının İstanbul'daki Surp Pırgıç Hastanesi'ne¹⁹ kapatılması konunun hallolması amaçlanır. Böylelikle, fail konumundaki Hagop'un – eğer suçu ispatlanabilirse – çocuğu öldürdüğü belirtilen Müslüman ebenin, kadına eşlik ettiği söylenen diğer iki kadının ceza alması önlenecektir. Davanın Müslüman mahkemesinde görülmesi halinde, verilecek cezaların gerek sopa gerekse para cezası şeklinde olabileceğini, ayrıca Elyse Semerdjian'ın belirttiği gibi, kimi durumlarda, bunların ağırlaştırılmış şekillerinin birbiriyle birlikte uygulanabileceğini öngörmek mümkün.²⁰ Bu davanın Müslüman mahkemesinde görülmesinin engellenmesinin bir başka nedeni de davadaki ihtilafların sulh yoluyla çözülmesinin özellikle de söz konusu olan hadd suçu iken pek mümkün

16 A.g.e., 240-65.

17 Nerses Vartabed Meliktankyan, *Hayots Yegeğetsagan İravunkı*, A. Kirk, (Birinci Cilt) (Şuşi: Dbaran Yeğisapet M. Mahdesi – Hagopyan, 1903), 243-6.

18 Gülhan Balsoy, "Infanticide in Nineteenth Century Ottoman Society", *Middle Eastern Studies* 50/6 (2014): 985.

19 Hastane tarihi için bkz. Varujan Köseyan, *Surp Pırgıç Ermeni Hastanesi Tarihçesi, Huşamadyan 160- Amya Surp Pırgıç Hayots Hivantanosı* (İstanbul: Murad Ofset, 1994). Hastanenin akıl hastaları için bir koğuşu bulunduğunu bu kaynakta görebiliriz. Ancak kadının bu koğuşa kapatılmasını öngördüklerinden emin olamasak da bir ihtimal olarak düşünebiliriz.

20 Elyse Semerdjian, *"Off the Straight Path": Illicit Sex, Law and Community in Ottoman Aleppo* (New York: Syracuse University Press), 57. Zina ve cezasının Osmanlı İmparatorluğu'ndaki uygulamalarının detaylı analizi için 29-60. Ayrıca bkz. TDV *İslam Ansiklopedisi* Cilt 44 (İstanbul, 2013), Zina maddesi: 440-5; Rudolph Peters, *Crime and Punishment in Islamic Law: Theory in Practice from the Sixteenth to the Twenty-First Century* (Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2006), 59-62.

olmamasıdır. Bunun yanı sıra, bir pazarlık payı olsa bile,²¹ bunun Akşehir Ermeni cemaatini memnun edecek yönde sonuçlanmayacağını öngördüklerini, yine “5-6 gişiye küllü gadir olacak” denmesinden anlayabiliriz. Bunlara ilaveten bu dilekçeyi yazanların böylesi bir suçlar zinciri karşısında “kol kırılınsın yen içinde kalsın” mantığıyla hareket etmeyi tercih edeceklerini de tahmin etmek çok zor olmasa gerek. Dilekçenin yazılış tarihi itibarıyla 1838-1858 arasına denk geldiğini göz önünde bulunduracak olursak, ebe, doktor ve cerrahların çocuk düştürmeyeceklerine (kürtaj yapmayacaklarına) dair yemin ettiklerini, suçlu bulunan bir ebeğin sürgün cezasına çarptırılması gibi uygulamaların mevcut olduğunu, böylelikle bu vakada Müslüman ebeğin de bu türden bir ceza almasının muhtemel olduğunu düşünebiliriz.²²

Ermeni Patrikhanesi’ne vilayetlerden gönderilen dilekçelerin arkasında genellikle dilekçe içeriğinin kısa bir özeti ile varılan karara ilişkin bir not bulunmakta, bu belgenin arkasında ise böyle bir not bulunmuyor. Bu durumda, bu dava ile ilgili nasıl bir karar alındığını bilmiyoruz.

Hukukun İşleyişi ve Ermeni Nizamnamesi

Bu dava bize, Ermeni Patrikhanesi’nin hukuki faaliyetlerine ilişkin önemli ipuçları sunması bakımından önemlidir. 1856’da ilan edilen Islahat Fermanı’ndan önce de, Patrikhane’nin ve vilayetlerdeki dini liderliklerin çeşitli hukuki konularda faaliyet gösterdiğini biliyoruz. Örneğin noterlik işlemleri ve medeni hukuku ilgilendiren konuların cemaatin iç kurumlarınca yürütüldüğünü yapılan yazışmalardan takip etmek mümkün.²³ Ermeni Patrikhanesi’nin bir kurumu olarak işleyen ve orijinal metindeki ismiyle “Muhakeme Komisyonu”nun yapısı ve işlevleri Ermeni Nizamnamesi’nde açıklanmıştır. Nizamnameye göre bu komisyon, evlenmiş ve 40 yaşını doldurmuş, dördü din adamı ve dördü sivil, sekiz hukukçu üyeden oluşur. Komisyon üyeleri Meclis-i Muhtelit üyeleri tarafından oy çokluğuyla seçilir. Komisyon’un başında Patrik vekili bulunur. Bu Komisyon’un aile ile ilgili davalara baktığı, ayrıca Bab-ı Ali’den Patrikhane’ye havale olunan davalara baktığı yine Nizamname’de belirtilmiştir. Vilayetlerdeki uygulamalar ise bölgesel olarak cemaatlerin bağlı bulunduğu kilise ve manastırlar tarafından yapılacaktır.²⁴ Fakat, bu dilekçe 1856 tarihli olduğundan, Nizamname’nin hazırlandığı 1862’den önce de *de facto* bu yerel meclislerin hukuki işlevlerini yürüttüklerine dair önemli bir örnek sunmaktadır. Bu tarihte çözülemeyen bir vakanın İstanbul Patrikhanesi’ne bildirilmesi ve soruna bir çözüm istenmesi, bu talepte bulunan davacıların bu tür bir pratiği daha önceden de bildiğine işaret edebilir. Dolayısıyla, benzeri davaların daha erken tarihlerde de görüldüğünü düşünebiliriz. Bu dilekçenin altına imza koyanların tamamının sorgulamanın vuku bulduğu mecliste yer almadıklarını kesin olarak söyleyemsek de, bu meclislerin tamamen dini kadrolardan oluşmayacağı da Nizamname’de belirtilmiştir.

21 Zina ve tecavüz suçlarında sulh yoluna gidilmesi, beslemelerin telafi arayışları hakkında bkz. Nazan Maksudyan, *Orphans and Destitute Children in the Late Ottoman Empire*, (Syracuse, New York: Syracuse University Press, 2014), 73.

22 Tuba Demirci, Selçuk Akşin Somel, “Women’s Bodies, Demography, and Public Health: Abortion Policy and Perspectives in the Ottoman Empire of the Nineteenth Century,” *Journal of the History of Sexuality* 17/3 (2008): 377-420. Gülhan Balsoy, “Osmanlı Toplumunda Kürtajın Yasaklanması,” *Toplumsal Tarih* 223 (2012): 22-27.

23 Bkz. Boghos Nubar Kütüphanesi’nde bulunan İstanbul Patrikhanesi’nin arşivi. Patrikhane’nin 19. Yüzyıl arşivinde benim bakabildiğim 52 dosya arasında en erken yazışmaların olduğu tarih 1829 olmakla birlikte, kayıtların 1840’lı yılların ikinci yarısından itibaren arttığını söyleyebilirim.

24 Vartan Artinian, *Osmanlı Devleti’nde Ermeni Anayasası’nın Doğuşu* (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2004), Ek IX, s. 32 ve s. 52-53. Ayrıca, Nizamname ile ilgili bir analiz için bkz. Aylin Koçunyan, “Long Live Sultan Abdulaziz, Long Live the Nation, Long Live the Constitution...,” *Constitutionalism, Legitimacy and Power*, Kelly L. Grotke ve Markus J. Prutsch (der.) (Oxford: Oxford University Press, 2014), 189-210.

Ermeni Patrikhanesi'nin ve genel olarak vilayetlerde Ermeni Kilisesi teşkilatlanmasının hukuki işlevini nasıl yerine getirdiğini anlayabilmek, kilise örgütlenmesini, takip ettiği hukuksal normları ve toplumsal etkisini anlayabilmemiz için son derece önemlidir. Özellikle de Ermeni Kilisesi'nin hukuki yapısı ile Osmanlı hukukunun kesiştiği, örtüştüğü ya da ayrıştığı noktaları anlamak için çok daha fazla dava örneğinin incelenmesine ihtiyacımız var. Ermeni milletinin hukuki yapısının Tanzimat döneminde gerek İstanbul'da gerekse vilayetlerdeki yansıması, pratikleriyle birlikte pek az irdelenmiş bir konu olarak araştırmacılarını beklemektedir. Ayrıca, Osmanlı hukuk kurumlarına yansıyan davalarda kurumlararası izlenen siyasetin neler olduğuna da bakılması, farklı milletler arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesinde Patrikhanelerin, Hahambaşılığın ve Osmanlı yönetiminin rolünün anlaşılması da, daha büyük bir resim hakkında, yani Osmanlı idaresinin milletleri nasıl idare ettiğine dair önemli veriler sunacaktır.

Kaynakça

- Artinian, Vartan. *Osmanlı Devleti'nde Ermeni Anayasası'nın Doğuşu*. İstanbul: Aras Yayıncılık, 2004.
- Avkeryan, Hayr Mıgırdiç ve Celalyan, Hayr Krikor. *Artsern Pararan Haygazyan Lezvi*. Venedik: Surp Ğazar, 1865.
- Bal soy, Gülhan. "Osmanlı Toplumunda Kürtajın Yasaklanması", *Toplumsal Tarih* 223 (2012): 22-27.
- Bal soy, Gülhan. "Infanticide in Nineteenth Century Ottoman Society", *Middle Eastern Studies* 50/6 (2014): 976-991.
- Bedrosyan, Hayr Madatya Vartabed. *Nor Parkirk Hayeren – Ankliaren*. Venedik: Mkhitaryants Dbaran, 1875.
- Çakhçayan, Hayr Manuel Vartabed. *Parkirk i Parpar Hay Yev İdalagan*. St. Lazar, Venedik: Dbaran Srpuyın Ğazaru, 1837.
- Demirci Tuba, Selçuk Akşin Somel, "Women's Bodies, Demography, and Public Health: Abortion Policy and Perspectives in the Ottoman Empire of the Nineteenth Century." *Journal of the History of Sexuality* 17/3 (2008): 377-420.
- Hürmüzyan, Kerabaydzar Yetvart. *Parkirk Haşkharapare i Krapar*, Venedik: Surp Ğazar Dbaran, 1869.
- İnalçık, Halil. "Şikayet Hakkı: Arz-ı Hal ve Arz-ı Mahzarlar." *Osmanlı Araştırmaları* VII-VIII (1988): 33-54.
- Koçunyan, Aylın. "Long Live Sultan Abdulaziz, Long Live the Nation, Long Live the Constitution..." *Constitutionalism, Legitimacy and Power*. Kelly L. Grotke ve Markus J. Prutsch, der., 189-210. Oxford: Oxford University Press, 2014.
- Köseyan, Varujan, *Surp Pırğıç Ermeni Hastanesi Tarihçesi, Huşamadyan 160- Amya Surp Pırğıç Hayots Hivan-tanotsi*. İstanbul: Murad Ofset, 1994.
- Maksudyan, Nazan. *Orphans and Destitute Children in the Late Ottoman Empire*. Syracuse, New York: Syracuse University Press, 2014.

Meliktankyan, Nerses Vartabed. *Hayots Yegeğetsagan İravunki*, A. Kirk, (Birinci Cilt) Şuşi: Dbaran Yeğisapet M. Mahdesi – Hagopyan, 1903.

Meliktankyan, Nerses Vartabed. *Hayots Yegeğetsagan İravunki*. P. Kirk, (İkinci Cilt) Şuşi: Arakadib Ter Sahakyanı, 1905.

Peters, Rudolph. *Crime and Punishment in Islamic Law: Theory in Practice from the Sixteenth to the Twenty-First Century*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2006.

Semerdjian, Elyse *“Off the Straight Path” : Illicit Sex, Law and Comminty in Ottoman Aleppo*. New York: Syracuse University Press, 2008.

Ormanyan, Mağakya. *Azkabadum*. Antilias: Antilias Ermeni Katolikosluğu Matbaası, 2001.

Somalian, Sukias. *Hamarod Pararan i Haya Hankğiagan yev i Dacig / A Pocket Dictionary of the English Armenian and Turkish Languages*. Venedik: Surp Ğazar Dbaran, 1843.